

ASPEKT, KILINIŞ VE TAKSİS ÇERÇEVESİNDE TAVAS AĞIZLARINDAKİ ŞİMDİKİ ZAMAN İŞARETLEYİCİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Eyüp BACANLI**

ÖZ

Bu makalede, Güney-Batı Anadolu ağızlarına dahil olan Tavas ağızlarındaki şimdiki zaman şekilleri aspekt, kılınış ve taksis çerçevesinde incelenmektedir. Bunların hepsi kökenleri itibariyle yardımcı fiiller yoluyla oluşturulmuş kılınış şekilleridir. Bazıları dilbilgiselleşme evrelerini büyük ölçüde tamamlayarak aspekt işaretleyicisi haline gelmiş, bazıları ise hâlâ kılınışsal bölgeden uzaklaşmamış işaretleyicilerdir. Dilbilgiselleşme evrelerini tamamlayanlardan bazılarının da diğer Türk dillerinde hâlâ kılınış işaretleyicisi olarak kullanıldıkları görülmektedir. Kılınışsal işaretleyiciler, sınırlı sayıda ve belirli özellikleri taşıyan fiillerle çekimlenebildikleri için, gereken özellikleri taşımayan fiillerle bir araya geldiklerinde doğal olarak bir kılınışsal işaretleyici olmaktan çıkıp yanına iştirildikleri zarf-fiilin de etkisiyle öncüllük-ardıllık-eşzamanlılık gibi eylemlerin zaman eksenini üzerindeki konumlanmalarını dikkate alan taksis ilişkileri çerçevesinde etkinlik sergilemeye başlarlar. Makalede tüm bu kavramlar, Tavas ağızlarının zengin şimdiki zaman envanterine dayanarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: aspekt, kılınış, taksis, Güney-Batı Anadolu ağızları

ABSTRACT

The Evaluation of Present Tense Markers in Tavas Dialects in the Frame of Aspect, Actionality and Taxis

In this contribution, imperfective markers in Tavas dialects, which belong to the group of Southwest Anatolian Turkish dialects, are examined in the framework of aspect, actionality and taxis. All of those markers are

* Bu çalışma, Rusça olarak yayımlanan "Ditel'niye formı glagola v Tavasskix dialektax. *Voprosi tyurkskoy filologii* - Vıpusk VI. 2006. Moskva: İSAA pri MGU. 4-15" künyeli makalenin aspekt, kılınış ve taksis kategorileri çerçevesinde yeniden ele alınıp iki misli genişletilmiş, yapısı, içeriği ve yaklaşımı neredeyse tamamen değiştirilmiş bir versiyonudur.

** Yrd.Doç.Dr. TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi, ANKARA, ebcanlı@etu.edu.tr

originally actional forms that were configured by periphrastic means. Some of them, having completed the stages of their grammaticalization to a great degree, became aspectual markers, while others have not moved out of the zone of actionality. One may observe that some of those which have completed their stages of grammaticalization are still used in Turkic languages as actional markers. Because actional markers can be conjugated with a limited number of verbs that carry certain features, when they are matched with verbs that do not bear the necessary features, they naturally cease being actional markers and come to function, due to the converb they are attached to, in the framework of taxis relations that take into account the location of events on the time axis such as anteriority-posteriority-simultaneity. In this article, these concepts are examined on the basis of the rich inventory of present tense in Tavas dialects.

Key Words: Aspect, actionality, taxis, Southwest Anatolian Turkish dialects, Tavas dialect.

1. Giriş

Bu makalede, Türkçenin Güney-Batı Anadolu ağızlarına dahil olan Tavas ilçesi (Denizli) ağızlarında fiilin şimdiki zamanla ilgili şekilleri incelenmektedir. İnceleme, yazar tarafından 2.000 yılında Tavas merkezde, beş beldede ve sekiz köyde yapılan derleme malzemesine dayanmaktadır.¹

Tavas ağızları, tarihî ve çağdaş Türk dillerindeki şekillerle benzerlik sergi-leyen çeşitli süreklilik işaretleyicilerinin varlığıyla, bünyelerinde pek çok arkaik sözcük ve yapıyı saklamasıyla ve ayrıca fonetik bakımdan farklı telaffuzlarıyla ilginç özellikler sergiler.

Tavas ağızlarında standart Türkçedeki şimdiki zaman ve süreklilik ifade eden *-Xyo:ru* eki dışında *-(X)Bbatı(rı)*, *-Xvatı(rı)*, *-Xbotu(ru)*, *-(X)Bba(:rı)*, *-(X)Bbä(:rı)* ekleri ve analitik olarak *-(X)B yürü-*, *-(X)B dur-*, *-(X)B git-*, *-(X)B gäl-*, *-(X)B var-* yardımcı fiilleri kullanılır. Bunlardan bitişken gösterge haline gelen *-yo(:ru)* ve henüz ekleşmemiş tasvirî *-(X)B yürü-* şekli, aynı yardımcı fiilin (Eski Türkçe *yorı-* > Güney-Batı Anadolu *yörü-* > Türkçe *yürü-*) iki farklı zarf-fiil ekiyle birleşmiş tezahürleridir. Yine

¹ Beldeler: Nikfer, Kızılca, Kızılcabölük, Baharlar, Karahisar. Köyler: Ovacık, Bahçe, Yorga, Balkıca, Çağırğan, Horasanlı, Gümüşdere, Derinkuyu.

onlardan $-(X)Bba(:r)$ ekinin ve tasvirî $-(X)B$ varı: ($< -(X)p$ varır) biçiminin, dilin farklı gelişim aşamalarında aynı *bar-* yardımcı fiilli analitik oluşumun iki farklı yansıması olduğu aşikârdır ($< -(X)p$ barur). Ve nihayet, günümüzde ek olarak kullanılan $-(X)Bbatı(r)$ ve $-Xvatı(r)$ şekilleri, tarihî $-(X)p$ yatır biçiminin fonetik varyantlarıdır.

Yukarıda belirtilen işaretleyicilerin fonetik benzerliği, $-Xyo(:ru)$, $-(X)Bba(:r)$, $-(X)Bbā(:r)$ eklerindeki geniş ünlülerin, *-ar* geniş zaman ekinin *-r* ünsüzünün düşmesi sonucunda meydana gelen uzamasında tezahür etmektedir. *-r* foneminin düşmesinden ötürü dar ünlüyle biter hale gelen bu şekilleri örneksedikleri için, $-(X)Bbatır$ ($-Xbatır$, $-Xvatır$) eki ve $-(X)B$ gidâr, $-(X)B$ gâbir tasvirî şekilleri de sonlarına dar ünlü almaya başlamışlardır: $-(X)Bbatırı$, $-(X)B$ gidâri, $-(X)B$ gâli. Bu duruma, benzer bir olgunun diğer Türk dillerinde (Altay, Tofa) de gözlemleniyor olmasından dolayı dikkat edilmelidir; çünkü onlarda da $-(X)p$ d'adırı/çitırı süreklilik işaretleyicisi, aynı örnekseme yüzünden sonuna fazladan bir dar ünlü almıştır.

İncelenen süreklilik işaretleyicilerinin fonetik özelliklerinden bahsederken onların kendilerine özgü şahıs çekimlerini de belirtmek gerekir: 1. tekil şahıs bildiriminde *-n* veya *-m* ekiyle karşılaşılır. 2. tekil ve çoğul şahıslarda birinci ve ikinci grup şahıs ekleri yer değiştirebilirler: $-sX\eta/-\eta$ ve $-sX\eta Xz/-\eta Xz$; 1. çoğul şahıs eki daima *-z* şeklinde; 3. çoğul şahıs eki ise *-r* ünsüzünün düşmesi sonucunda uzun ünlülü *-la:* eki şeklinde belirir. Zamir menşeli şekiller muhtemelen standart dilin etkisiyle kullanılmaktadır.

Anılan ek ve analitik şekillerin belirgin vasıfları, onların iletişim planında yüksek odaklanma ifade ediyor olmalarıdır. Standart Türkçede de (*-yor*) kullanılan $-Xyo(:ru)$ ekinin yukarıda sıralanan süreklilik işaretleyicilerine kıyasla daha zayıf odaklanma ifade ettiği kabul edilmelidir. Örneğin, standart dildeki *yazıyorum* ifadesi, “şu anda” veya “genelde, genellikle” anlamlarına gelirken, Tavas'ta benzer *yazıyor* ifadesi geniş zaman ekinde olduğu gibi alışkanlık ifade etmese bile, yine de zaman bakımından daha genele yayılmış eylemi, “genelde, genellikle, zaman zaman” anlamlarında daha sık ima eder. Tavas ağzlarında şimdiki zamanın yüksek odaklanması, standart dilde konuşma anındaki

eylemi ifade eden *yazmaktayım* fiil çekimlemesine anlamsal olarak karşılık gelen *yaz-ı-Bban* ~ *yaz-ı-Bbän* ~ *yaz-ı-(B)batı(r)n* ~ *yaz-ıvatı(r)n* ~ *yaz-ıBoturun* fiil çekimlemelerindeki işaretleyicilerle ifade edilmektedir. Aslında bu ekler, *-makta* ekinden bile daha yüksek bir odaklanmayı ve açı daralmasını ifade ederler. Bunlar aspekt kategorisi çerçevesinde değerlendirilmelidirler; çünkü kullanımları sözlükten ziyade dilbilgisine girer ve kılışsal belirleyicilikle ilgili evreleri çoktan geçerek dilbilgiselleşmelerini büyük ölçüde tamamlamışlardır. Bununla birlikte, gelecekte, dünya ve Türk dillerinde görüldüğü gibi odaklanma noktalarını daha da genişletip daha genele yayılmış eylemleri ifade eder hale gelebilirler. Kılış alanı çerçevesinde değerlendirilmesi gereken işaretleyiciler ise *-(X)B duru*, *-(X)B yörü*, *-(X)B/(X)K geli*, *-(X)B/(X)K gidä*: ve *-(X)B varı*: şekilleridir. Kılış, öncelikle sözlüğe ait bir kategoridir, fiillerin iç zamansal statülerini ele alır ve içkin (inherent) anlam olarak değerlendirilebilir (Comrie 1976: 41-51; Dahl 1985: 26-27; Bertinetto ve Delfitto 2000: 190; Johanson 2000: 53-66). Daha açık ifade etmek gerekirse bir fiili kılış bakımından niteleyen yapıların sonuna, kılışsal belirleyicilerin kendilerine özgü kullanım kurallarını dikkate alarak bir fiil ibaresi olduklarını gösteren *-mak/-mek* mastar eki eklenebilir: *bakıp durmak* 'a) bakmaya devam etmek; b) ikide bir bakmak' *gäziB yö:mek* (< *yörümek*) 'gezmekle meşgul olmak', *gäliB gälme* 'geliyor olmak', *gidiB gitmek* 'gidiyor olmak', *gidiB varmak* 'gidiyor olmak', vb. Halbuki aspekt işaretleyicileri, kılışsal bölgeden çoktan uzaklaşıp dilbilgiselleştikleri için mastar ekiyle adeta bir fiil gövdesiymiş gibi ifade edilemezler: **gäliBbarmak*, **gäliBvatırmak*, **gäliBbatırmak*, **gäliBbärme*, **gäliyormak*, **gälirmek*.

Türk dillerinde sürekliliğin değişik nüanslarını iletmede kullanılan dört yardımcı fiil mevcuttur. Bu yardımcı fiiller dilden dile değişen fonetik varyantlarıyla şunlardır: *yat-* (*jat-*, *cat-*, *d'at-*, *çat-*), *tur-* (*tor-*, *dur-*), *yürü-* (*yörü-*, *yür-*, *cür-*, *d'ür-*, *çür-*, *yori-*, *jori-*, *çori-*), *otur-* (*olur-*, *odur-*, *oltur-*, *ottur-*). Bunlardan *tur-*, *yori-* (*yür-*) ve *otur-*, henüz eski Türk dilleri zamanında bile, tekrarlanan ve süreklilik arz eden eylemlerin iletilmesinde kullanılmışlardır (Kononov 1980: ve 363). Kıpçak grubu dillerinin neredeyse tamamında bu fiiller, eylem sürecinin süreklilik nüanslarını

iletmek için temel fiile eklenirler. Yine bunlardan (*otur-* fiili hariç) üçü Eski Anadolu Türkçesi ve erken dönem Osmanlı metinlerinde, eylemin tekrarlandığını veya sürekliliğini ifade ederken görülür (Deny 1921: ve 627, 826; Guzev 1990: 81). Bu yardımcı fiillerin Tavas'ta bazılarının aspekt kategorisine, bazılarının ise kılınış kategorisiyle ilgili semantik bölgeye girdikleri görülmektedir. Bu çalışmada bunlar ve diğer yardımcı fiilli yapılar öncelikle bu iki kategori çerçevesinde ele alınacaklardır. Ancak çalışmanın 3. bölümünde de görüleceği üzere kılınışsal belirleyiciler taksis ilişkileri çerçevesinde de bir takım roller üstlenirler. Dolayısıyla taksis konusuna da kısaca temas edilecektir.

2. Aspekt İşaretleyicileri

Aspekt, olayların iç zamansal yapılanması, konuşanın veya yazarın kabul ettiği bir tür özel perspektif, olayın dışarıdan bir bütün halinde veya içeriden parçalanmış olarak görülmesi, olayların sınırlarının ve evre yapılarının zaman eksenini üzerindeki bir bakış noktasından görülmesi olarak nitelenebilir (Comrie 1976: 1-6; Bertinetto ve Delfitto 2000: 190; Johanson 2000: 31-32). Burada incelemeye konu edilecek aspekt işaretleyicileri, olayları, bitmemiş, sınırları aşılmamış bir konumlanma noktasından görmeyi ifade ederler. Yukarıda da belirtildiği gibi bunlardan *-Xyo:ru* eki hariç diğerleri, yalnızca konuşma anına odaklanmış olayları ifade ederken, *-Xyo:ru* eki perspektif bakımından daha geniş bir açıyla olayları zihinde canlandırır, dolayısıyla farklı zamanlarda gerçekleşen veya gelecek atfı taşıyan olayları ifade eder.

2.1. *-Xyo(:ru)* İşaretleyicisi

Güney-Batı Anadolu ağzlarında, tarihî olarak terkinde *yori-* fiilinin bulunduğu *-Xyo(:ru)* eki, bilhassa üçüncü tekil şahıs çekimlemesinde, tarihî prototipi olan *-a/-e yorır* yapısına yaklaşır: *gäl-ıyo:ru* (< Eski Anadolu Türkçesi *gäl-ä yori-r* > Türkçe *gel-iyor*). Standart dildeki *-yor* şeklinden farklı olarak Tavas ağzlarında sonu ünlü ile biten veya olumsuzluk eki alan bir temel fiilin son hecesindeki ünlünün uzaması *-a/-e* zarf-fiil ekinin önceki varlığına işaret etmektedir: *ye:-yo-n ~ ye:-yo-m* (< *ye-yä yorır män* > T. *yi-yor-um*); ve daha ileri aşamada, uzun her ünlünün bir ses düşmesine işaret ettiği şöyle bir örnek: *gä:-me:-yo-ŋ* veya

gä:-me:-yo:-suŋ (< *gäl-mä-yä yorır-sın* > T. *gel-mi-yor-sun*).

Tavas genelinde şimdiki zaman eki *-Xyo(:ru)*'nun olumsuzluk çekimi standart dilde olduğu gibi "olumsuzluk eki *-ma/-me* + *-yor-*" şeklinde yapılmasına rağmen, Baharlar kasabasında olumsuzluk çekimi, komşu Muğla ağızlarında olduğu gibi "*-yo-* + geniş zaman ekinin olumsuzluk varyantı *-maz/-mez*" şeklinde yapılır: *gäl-iyo-ma-n* (< *gälä yorı-maz män*), *gäl-iyo-maz-sıŋ* (< *gälä yorı-maz sän*), *gäl-iyo-maz* (< *gäli yorı-maz*) vb. Şimdi anlamı (1) numaralı örnekteki gibi dar olabileceği gibi (2) numaralı örnekte olduğu gibi genişletilmiş de olabilir:

(1) *Sän çarşı: gidiyoma mıŋ?*
 Sen çarşı:YÖN git:ŞİM.yor:OLM S:2TŞ
 Sen çarşıya gitmiyor musun?

(2) *Ne desäm körle:yo:ru*
 Ne de:ŞART:1TŞ taklitte alay et:ŞİM.yo:ru
 Ne söylesem taklitte alay ediyor (veya: taklitte karşılık veriyor).

2.2. -(X)Bba(:rı) İşaretleyicisi

Bu ek, Tavas merkezde, Nikfer, Kızılca, Kızılca bölük kasabalarında ve birkaç köyde kullanılmaktadır. Korkmaz, *-(X)Bba(:rı)* işaretleyicisinin "*bar-* yardımcı fiilinin *-(X)p* bağ-fiiliyle birleşmesi yoluyla oluştuğunu" belirtir (1994²: 90). Bu şeklin varyantlarına Sarı-Uygur, Salar Türkçelerinde (*-ıppar*) ve Azericenin (Guba, Hökmeli, Gobu, Küzdek) birkaç ağızında (*-a var*) rastlanmaktadır (Tenişev 1976a: 138; 1976b: 84; Şireliyev 1962: 233; Kormuşin 1984: 27). Yine de bu Türk dillerinde şeklin olumsuzluk çekiminin *yok/yoq* ile yapılması, şeklin oluşumuyla ilgili bir takım soru işaretlerini beraberinde getirmektedir, çünkü *yok* olumsuzluğu, *-ıppar*'lı olumlu şekillerin *bar/var* şeklindeki isim grubuna giren yapılardan oluşabileceğini de ima etmektedir. Diğer taraftan *yok*'lu kullanımların bir tür örneğe olması kuvvetle muhtemeldir, çünkü eğer adı geçen Türk dillerindeki bu işaretle-yiciler *bar/var* isim sözcüğüyle oluşturulmuş şekiller olsaydı bu sefer de fiil köküne *-(X)p* veya *-a* zarf-fiilleri eklemenin dilbilgisel bir anlamı olmazdı. Bu tartışmalı ve muğlak konuyu bir tarafa bırakıp *bar-* yardımcı fiilli kılınışsal belirleyicilerin diğer

Türk dillerinde ne tür anlamlarda kullanıldığına kısaca göz atmakta fayda var. $-(X)p$ *bar-* şekliyle, ayrıca Yeni Uygur, Başkırt, Tatar ve Altay Türkçelerinde de akıp giden, sürekli, kesintisiz ve tahmin edilen sonuç istikametinde tedricen artan eylemi ifade ederken sıkça karşılaşılr (Yuldaşev 1981: 218; Şçerbak 1981: 73; Hahn 1991: 613; Zakiyev 1997: 364). Bu semantik özellikler, diğer Türk dillerindeki $-(X)p$ *bar-* kılınış belirle-yicisinin, Tavas yöresinde kullanılan ve (3.4.) kısmında işlevleri açıklanacak olan $-(X)B$ *git-* kılınış belirleyicisinin farklı coğrafyalardaki anlam ikizi oldu-đunu göstermektedir.

$-(X)Bba(:rı)$ işaretleyicisi Tavas ağızlarında aralıklı veya aralıksız ama mutlaka konuşma anıyla paralel bir şekilde devam eden faal eylemi ifade eder.

- (3) *Ageř*   *ařneşdän*   *gäliBba(:rı)*
ağabey:İ.Y.2TŞ   karşı:AYR   gel:ŞİM.Bba:rı
Ağabeyin karşıdan gelmekte.
- (4) *Soba:nallah,*   *bät*   *sıymak*   *ediBba:sış*
maşallah   pek   düzgün   et:ŞİM.Bba:rı:2TŞ
Maşallah, pek düzgün yapıyorsun.

2.3. $-(X)Bbä(:rı)$ İşaretleyicisi

$-(X)Bbä/-(X)Bbä:ri$ eki sadece Ovacık Köyünde tespit edilmiştir. Bu işaretleyici, belirtilen köydeki yegâne ve en sık kullanılan yüksek odaklı şimdiki zaman kodlayıcısıdır. Hem kalın hem de ince ünlü ile biten fiillerden sonra tek tip olan telaffuzu dikkate alındığında onun, $-(X)Bba(:rı)$ ekinin fonetik bir varyantı olmadığını çıkarsamak mümkündür. $-(X)Bbä(:rı)$ ekinin oluşumu, tarihî olarak $-(X)p$ *bärir* analitik şekline gidiyor olmalıdır.

ver- yardımcı fiili yukarıda anılan köy de dahil olmak üzere tüm Tavas'ta, tıpkı standart Türkçede olduğu gibi, eklendiği temel fiile *tezce*, *aniden*, *hemencecik* ve *kolayca* yapıma anlamları katar: *alı ve:* T. *al-ı – ver* “(çabu-cak, derhal ve kolayca) al!” (Kononov 1956: § 266; Banguoğlu 1959: § 411). Ancak *bär-* (*ver-*) fiilinin işlevi bütün Türk dillerinde aynı değildir. Mesela Menges, *bär-* ve *bol-* fiillerini “başlama ve girişme aspekti icra eder” şeklinde tarif etmektedir (1968: 151). Kırgız,

Özbek, Tatar ve Başkırt Türkçelerinde “-A, -X/-y zarf-fiili + *ber-* yardımcı fiili” şeklindeki kılışsal belirleyiciler “süreklilik nüansı” ifade ederler (Yunusaliyev 1966: 496; Yuldaşev 1981: 219; Nasilov 1989: 150, 163; Zakiyev 1997: 364). Anadolu ve Rumeli sahasında ise *ver-* yardımcı fiilini bir aspekt işaretleyicisine dönüşmüş olarak görmek mümkündür: *gäliviri* ‘geliyor’, *yapıvırı* ‘yapıyor’ (Demir 1993: 121-124).

bär- (> *vär-*) fiilinin diğer Türk dillerinde süreklilik ifadesinde kullanılıyor olması, *-(X)Bbä:ri* ekinin oluşumunun tarihi *-(X)p bärir* tasvirî şekline dayandığına işaret etmektedir. Anılan köyde arkaik *-(X)Bbä:ri* yapısı korunmuş olmasına rağmen, *-ı* zarf-fiili taşıyan ve eylemin tezliğini kodlayan *-ı ver* şekli, muhtemelen standart dilin ve çevredeki ağızların tesiri altında kalarak, *-(X)p* zarf-fiilli tarihî yapıdan daha farklı bir semantik ve dilbilgisel bir gelişim seyri izlemiştir.

Yukarıda da görüldüğü gibi *ber-/ver-* yardımcı fiilinin bazı Kıpçak grubu Türk dillerinde süreklilik ifade eden kılış belirleyicisi olarak kullanımında vokal bitişli *-(X/-y)* zarf-fiil eki önemli rol oynamaktadır. Benzer şekilde Anadolu ve Rumeli Türk ağızlarında bir aspekt işaretleyicisi olarak varlığı bilinen *-ıvır/ -ıvir* ekinin oluşumunda da *-X* zarf-fiili kullanılmaktadır. Bir vokal zarf-fiiliyle oluşan yukarıdaki genel durumun aksine Tavas’taki aspekt işaretleyicisinin artzamanlı olarak *-(X)p* zarf-fiilli bir yapıya gidiyor olması yeni bir olguyla karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Bu ek de tıpkı *-(X)Bbä(:rı)* eki gibi konuşma anına odaklı eylemleri ifade etmede kullanılır:

(5) Çay içiBböz

Çay iç:ŞİM.Bbä:1ÇŞ

Çay içiyoruz.

2.4. *-(X)Bbatı(rı)*, *-Xbatı(rı)*, *-Xvatı(rı)* İşaretleyicisi

Bu ek, Türk dillerinde geniş bir şekilde kullanılan *-(X)p yatır* ekleşik şeklinin fonetik bir varyantı olarak Muğla başta olmak üzere Güney-Batı ve Batı Anadolu ağızlarının çoğunda kullanılmaktadır (Caferoğlu 1962: 108; Kork-maz 1994²: 92; Demir 1993: 133-137; 2000 19-27; Akar 2001: 4-5). Süreklilik ve şimdiki zaman ifade eden ve Orta Asya’daki hemen hemen tüm Türk dillerinde karşılaşılan *yat-* yardımcı fiili, farklı zarf-fiil ve aspekt ekleriyle birleşerek Hakasça ve Şorcada (*-çal/-çe < -(X)p*

çatır), Özbekçede (-yap < -a yatıp), Yeni Uygurcada (-iwati < -ip yatır), Kırgız lehçelerinde (-iwatat < -(X)p yatadı << -(X)p yata turur) tıpkı bazı Güney-Batı Anadolu ağızlarında olduğu gibi bitişken bir aspekt işaretleyicisi haline gelmiştir (Direnkova 1941: 208; Menges 1968: 146; Grammatika Hakasskogo Yazıka 1975: 205; Şçer-bak 1981: 135; Kormuşın 1984: 20; Johanson 1998: 113; Hahn 1991: 379; Çengel 2005: 218).

-(X)Bbatı(rı) işaretleyicisinin, -(X)p yatır şekli temelindeki oluşum sürecine değinmek gerekir. -(X)p zarf-fiilinin tesiriyle sonraki unsurun ilk sesi olan y- sesinde ilerleyici benzeşme (asimilasyon) meydana gelmiş ve y- sesi, B- (p- ~ b-) sesine dönüşmüştür. Benzer bir süreç, yine aynı ağız grubundaki Aydın ve Muğla yöresi ağızlarında aşağıda (3.2.) kısmında bahsi geçecek olan -(X)Bbörü işaretleyicisinde de gözlemlenir. Bu fonetik sürecin farklı bir örneğini Karakalpak Türkçesinde gözlemlenmek de mümkündür: kazıp atır “kazıyor”, atıp atır “atıyor” (Menges 1947: 53). Zamanla bazı yörelerde -(X)Bbatı(rı) işaretleyicisinin -(B)- fonemi düşmüş ve böylece -Xvatı(rı) varyantı meydana gelmiştir. Bu işaretleyicinin Yeni Uygurcada, Özbekçenin ve Kırgızcanın ağızlarında kullanılıyor olması, aynı fonetik değişimlerin oralarda da cereyan ettiğini göstermektedir. Bu değişimlerde, şüphesiz en belirgin rolü -(X)p eki oynamış, ama gelişimin son aşamasında kendisi de yok olmuştur: kâlip yatır > gâliBbatır > gâlibatır > gâlivatır.

-(X)Bbatı(rı) işaretleyicisi ve varyantları Tavas merkezde ve Karahisar hariç adı geçen diğer kasabalarda kullanılmamaktadır. Merkezlerde genellikle -(X)Bba/-(X)Bba:rı işaretleyicisi, köylerde ise -(X)Bbatı(rı) ve onun çeşitli görünüşleri kullanılır. Karahisar’da ve Bahçe, Balkıca köylerinde -(X)Bbatı ~ -Xbatı ve bazen -(X)Bbatı(rı) telaffuzu gözlemlenir. Çağırğan, Yorga, Horasanlı köylerinde ise benzerleri Yeni Uygurcada, Özbek ve Kırgız ağızlarında görülen -Xvatı ~ -Xvatı(rı) varyantı yaygınlık kazanmıştır.

(6) Çocu’la: oyun oyne:batıla:

Çocuk:ÇOĞ oyun oyna:ŞİM.(B)batı:3ÇŞ

Çocuklar oyun oynuyorlar.

2.5. -XBotu(ru) Uşaretleyicisi

Süreklişik uşaretleyicilerinden biri olan -(X)p otur analitik yapısı, Tavas'ta -XBotu(ru) (< -(X)p oturur) Şeklinde ortaya çıkar. Bu uşaretleyici Karahisar beldesinde epey yaygın olarak kullanılır. Bunun dışında Bahçe köyünde de nadiren kullanıldığına Őahit olunmuŐtur.

(7) Bizim ttnn: bütün baladız ıkarıBotu
bizim tütün:ÇOĞ tümüyle baladız çıkar:ŞİM.XBotu(ru)

Bizim tütünlerin hepsi baladız çıkarıyor.

3. Kılınış uşaretleyicileri

Kılınış, fiillerin ontolojik yapılarındaki zamansal anlamlarla ilgili olan ve aspekt kategorisi çerçevesinde ele alınan bir alt ilgi alanıdır. Her fiil, karşıladığı eylemin kılınıŐı bakımından bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir. l-, gel-, uyan- gibi fiiller kesin bir bitiş sınırına ve dönüŐüme uşaret ederken, yaz-, oku-, yr-, düŐün-, yaŐa- gibi fiiller herhangi bir bitiş sınırına uşaret etmezler. Johanson'un keŐfettiĐi başlangıç-sınırlı fiiller ise birincisi bitişe uşaret eden dinamik bir evreden, ikincisi ise bitişe uşaret etmeyen durağan bir evreden oluşan iki-evreli fiillerdir. Böylece otur-, giy-, yat-, uyu-, ol- gibi fiiller kılınış bakımından iki farklı özellik gösteren, ikinci evresinin gerçekleŐmesi ancak birincisinin gerçekleŐmesine bağlı olan fiillerdir (geniş bilgi için bk. Johanson 1999; 2000: 62-63). Bu sınıflandırmaya ayrıca Smith (1991)'de ileri sürülen, tek-kerelik (semelfactive) diye adlandırılan ama geçip gitmiŐ olmasının dışında hiçbir sonucu olmadığı için bitiş sınırlı kabul edilmeyen ksr-, hapŐır-, zıpla-, kanat ırp- gibi anlık fiiller de dâhil edilebilir.

Kılınışsal belirleyiciler, Türk dillerinde yardımcı fiilli yapılardır. Bunlar aspekt uşaretleyicilerinin tersine fiillerin kılınışsal özellikleri üzerinde oynama yapabilirler, başlangıç-sürek-bitiş evrelerinden birini ön plana çıkarabilirler. Ayrıca kendisinin kılınışsal özellikleriyle baĐdaŐmayan fiillere karşı alejrik bir tutum sergilerler. Bununla birlikte aspekt uşaretleyicileri herhangi bir fiilin üzerinde olduğu gibi onların üzerinde de iŐlem yapabilir. Bir kılınışsal belirleyici (actional specifier), kendisi üzerinde iŐlem yapan bir aspekt eki sayesinde kılınışsal uşaretleyici (actional marker) konumuna terfi edebilir ve böylece eğretilmelerin

devreye girebileceği, genelleşip bir aspekt işaretle-yicisi olabileceği bir yola girmiş olur. İşte bu yüzden kılınışsal işaretleyiciler, aspekt öncesi veya ön-aspekt işaretleyicileri (pre-aspectual markers) olarak da tanımlanabilir (krş. Johanson 1999; 2000: 41). Şimdi sırasıyla kılınışsal işaretleyicileri inceleyelim.

3.1. -(X)B Duru Ekleşik Şekli

Betimleyici fiil *dur-*, poz fiili olması bakımından süreklilik, şimdiki zaman, tekrarlama gibi çağrışımlar için en elverişli fiillerden biridir. Eski Türkçeden beri tarihî ve çağdaş Türk dillerinin pek çoğunda bu işlevini yerine getirdiği gözlemlenir. Bu durumu birkaç örnekle açıklayalım: *geliB dur-* yapısı 'sık sık gel-' anlamını; *öksürüB dur-* kılınış ibaresi 'a) çok-vakitli öksür-; b) tek-vakitli ve ardışık olarak öksür-' anlamlarını iletir. Burada birinci fiilin bitiş sınırlı olduğuna, ikinci fiilin ise anlık bir fiil olduğuna ve her ikisinin de bu ontolojik özellikleri yüzünden niceliksel anlam özellikleri sergilediğine dikkat edilmelidir. Aralarındaki fark ise birinin ardışık düzlemde gerçekleşecek kadar mikro bir eylem olması, diğerinin ise tek bir zamanda ve mekânda bir kez gerçekleşebilen bir küresel eylem olmasıdır. İkisinin ortak noktası ise, mikro veya küresel olmaları dikkate alınmadan, tekrarlandıklarının kodlanmasıdır. Şimdi bir de bitiş sınırı olmayan eylemlere göz atalım. *bekläB dur-* kılınış ibaresi 'beklemeyi sürdür-' anlamını, *çalışiB dur-* kılınış ibaresi 'a) çalışmakla meşgul ol-; b) çalışmayı sürdür-' anlamlarını iletir. Görüldüğü gibi bu ikinci gruptaki fiiller, eylemin tekrarlandığına değil, tek-vakitli veya çok-vakitli olarak sürdürüldüğüne veya onunla meşgul olduğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan şimdiki zaman ifadesinde kullanılmayan -A *dur-* yapısı süreklilik anlamı ifadesini daha net vurgulayan bir kılınış belirleyicisidir: *gele dur-* 'gelmeye devam et-', *okuya dur-* 'okumayı sürdür-' vb.

Güney-Batı Anadolu ağzlarındaki -(X)B *duru* ekleşik şekli şimdiki zamanla ilişkili tek-vakitli veya çok-vakitli eylemleri ifade eden bir kılınış işaretleyicisidir. Aşağıdaki (8). örnekte çok-vakitli eylem (9). örnekte ise tek-vakitli eylem iletilmektedir. Birincisindeki çok-vakitlilik eylemin bitiş sınırlı olmasıyla, ikincisindeki tek-vakitlilik, eylemin bitiş sınırsız olmasıyla doğrudan ilgilidir:

- (8) *Ne iliB duruŃ bānim gızıma?*
 Niye incit:B duru:2TŞ benim kız:İY.1TŞ:YÖN
 Benim kızımın kalbini niye kırıp duruyorsun?
- (9) *Televizyon se:rediB durun*
 Televizyon seyret:B duru:1TŞ
 Televizyon seyrediyorum.

Bunların yanı sıra ayrıca standart dilin tesiriyle *-(X)B duruyo* (< *-(X)p duruyor*) yapısı da kullanılabilir ve tıpkı standart dildeki gibi çok-vakitli tekrarlamalı nitelikteki eylemleri ifade eder:

- (10) *Dağa gidiB duruyoz*
 Dağ:YÖN git:B duruyo:1ÇŞ
 Dağa gidip duruyoruz.

3.2. *-(X)B* Yörü Ekleşik Şekli

-(X)B yörü süreklilik işaretleyicisi tüm Güney-Batı Anadolu'da çok geniş bir kullanım alanı olan işaretleyicilerden biridir. Tavas'ta *yörü-* fiili standart Türkçedeki (*yürü-*) anlama sahiptir ve bazı Türk dillerinde olduğu gibi "yaşamak", "hareket etmek, devinmek" gibi anlamları taşımaz. Coğrafi semantik farklılıklara rağmen, yine de, fiilin kılışsal olarak, belirtilen anlamlardaki kullanımında diğer Türk dillerindeki kılışsal varyantlarıyla anlam benzerliği gözlemlemek mümkündür. Bu işaretleyici, araştırmanın gerçekleştirildiği yerlerde kılışsal bir belirleyici olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Güney-Batı Anadolu ağızlarında daha fazla dilbilgiselleşmiş ve aspekt işaretleyicisi olarak nitelenebilecek kullanımları vardır. Korkmaz'ın Aydın yöresinden derlediği metinlerde, şeklin eklenmiş olan *-(X)Bbörü* varyantı, yüksek odaklı şimdiki zaman ifade etmektedir: *yanıpbörü* 'yanıyor', *sönüBbörü* 'sönüyor' (Korkmaz 1994², Metinler: 77). Şimdiki zamanla örtüştüklerinde herhangi bir şüphe bulunmasa bile, yine de Korkmaz'ın bu iki örneğine bakarak şeklin Aydın yöresinde aspekt kategorisine mi yoksa kılışsal kategorisine mi girdiğini kestirmek kolay değildir. Akar'ın Dalaman ağızlarından getirdiği örnekte ise durum daha belirgindir: *sürünüP-börüyoz* 'sürünüyoruz' (2001: 7) şeklindeki çekimleme, sonuna eklenen *-yo* aspekt işaretleyicisi sayesinde *-(X)Bbörü* işaretleyicisinin, özünde bir kılışsal belirleyici olduğunu apaçık göstermektedir. Demir'in çalışmasındaki örnekler de bariz bir

şekilde kılınış kategorisine işaret etmektedir: *yedirip yürümañ gändiñizi* ‘kendinizi alet ettirmeyin’ ibaresindeki emir çekimi *yedirip yürü-* birleşik fiil yapısına ve *oynayıp yürüyän härif* ‘oynayıp duran herif’ ibaresindeki sıfat-fiil çekimi *oynayıp yürü-* birleşik fiil yapısına işaret ettiği gibi ayrıca ‘temel fiil-zaman eki x + yürü-zaman eki x’ şeklinde çekimlenen *gevşer yürür, saklar yürür* şeklindeki yapılar da kılınış kategorisi çerçevesinde değerlendirilmelidir (krş. Demir 1993: 115-116). Görüldüğü gibi genel durum, ekleşmiş kullanımlarına rağmen şeklin hâlâ kılınışsal bölgeden uzaklaşmadığını ortaya koymaktadır. Nadiren de olsa sonuna *-mak* mastar eki alabilmesi ve tek-vakitli veya çok-vakitli şimdiki zaman ifadesinde kullanılması, *-(X)B dur-* kılınışsal belirleyicisine çok benzediğini göstermektedir. Bununla birlikte bilhassa bitiş sınırsız fiil ibarelerinde meşgale anlamını daha açık seçik ilettiği gözlenir.

(11) A: *Mä:mät ne ediB yürü?*

Mehmet ne et:B yürü

B: *Ne etsin? ÇalıñB yürü.*

Ne et:EMİR.3TŞ çalış:B yürü

A: Mehmet ne yapıyor (neyle meşgul)?

B: Ne yapısın? Çalışıyor (çalışmakla meşgul).

3.3. *-(X)B* gâli:- *(X)B* Gâli Ekleşik Şekli

Betimleyici yardımcı fiillerden biri olan *gâl-*, Güney-Batı Anadolu ağzlarının çoğunda bilhassa *gâl-* fiiline eklenerek yüksek odaklı şimdiki zaman ifadesinde kullanılır (Demir 1992; 2000; Akar 2001). Dinamik veya geçici bir görünüm arz eden bütün fiillerle kullanılabilir ama üstlendiği görevler farklı farklıdır. *-(X)B gâli:* (veya: *-(X)K gâli:*) ekleşik şekli daima bir kılınışsal belirleyici değildir. Zarf-fiilden kaynaklanan ve taksis çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bazı işlevleri de vardır. Taksis, anlatılan olayların, birbir-leriyle öncüllük-ardıllık-eşzamanlılık ilişkilerinin ele alındığı zamansal (zaman eksenini üzerinde) yer belirlemedir (krş. Johanson 2007: 190-193). Bütün bu farklı işlevlerin ortak özelliği ise bir yaklaşma ve konuşan istikametine doğru gerçekleşen tek bir veya kendisinin de dâhil olduğu iki eyleme işaret edebilmesidir.

Öncelikle bu şekil, bir gelme, yaklaşma anlamını açık seçik verir. Şimdiki zaman iletme işlevi bazı bölgelerde olduğu sadece *gâl-* fiiliyle de

(*gäliB gäli:*, *gäliK gälir*, *gäk gäli* vb) sınırlı değildir. Doğrudan doğruya yaklaşma ifade eden *doğ-*, *uyan-* gibi fiiller ve yaklaşma ve gelmeyle irtibatlandırılabilirler *goş-* ‘koş-’, *seyit-* ‘seğirt-’, *uç-* gibi devinim fiilleri - (X)B *gäli:* şekliyle konuşma anı odaklı şimdiki zaman anlamında kullanılabilirler:

(12) *Güneş doğuB gäli:*

güneş doğ:B *gäli:*

Güneş doğuyor

-(X)B *gäli* kılınış işaretleyicisinin bir diğer işlevi de ‘gelme eylemi’nin, - (X)B *gäli:* yapısının eklendiği temel fiilin karşıladığı eylemle konuşma anında eş zamanlı olarak vuku bulduğunu ifade etmesidir. Bu işlev, iki eylemin zaman çizgisi üzerindeki eşzamanlı sıralanışını ifade ettiği için taksis çerçevesinde değerlendirilmelidir:

(13) *Hava çığırB gäli:*

türkü söyle:B *gäli:*

Türkü söylüyor ve geliyor / Türkü söyleyerek geliyor

-(X)B *gäli* kılınış işaretleyicisinin son işlevi de taksis çerçevesindedir ve öncüllük-ardıllık ilkesiyle ilgilidir. Bu anlamın ortaya çıkabilmesi için öncelikle ‘uzaklaşma’ anlamı taşıyan bir temel fiilin varlığı şarttır. Dolayısıyla *gidiB gäl-* veya *varıB gäl-* şeklindeki yapılar önce temel fiilin tamamlandığını, gelme eyleminin ise konuşma anında devam ettiğini iletir. Ayrıca gelme eylemiyle zamansal veya mekansal olarak örtüşemeyecek eylemlerde de bu anlam ortaya çıkabilir. Dolayısıyla *yemek yapıB gäl-* şeklindeki bir yapı ‘önce yemek yapmak, bu işi bitirmek ve konuşma anında gel(iyor ol)-’ anlamını açık seçik iletir:

(14)A: *Nerdän gäliBbaŋ* A:şa *gälin?*

Nereden *gäl:*ŞİM.Bba:2TŞ Ayşe *gelin*

B: *Bubamgilä* *yemek yapıB gälirin*

*babamgil:*YÖN *yemek yap:B gälir:*1TŞ

A: Nereden geliyorsun Ayşe gelin?

B: Babamgile yemek yapmaya gitmiştim. Yaptım ve şimdi dönüyorum.

3.4. -(X)B gidä:- (X)B gidäri Ekleşik Şekli

-(X)B gidä işaretleyicisi, -(X)B gäli: işaretleyicisine çok benzeyen ama ters yönde bir ilerleme ve gelişme bildirmesiyle ondan ayrılan bir kılınış işaretleyicisidir. Bununla birlikte o, kullanım sıklığı, belirlediği/belirleyebildiği fiillerin sayıca çok daha fazla olması ve en önemlisi tedricen ilerleme ifade edebilmesiyle de diğerinden belirgin farklılıklarla ayrılır. Doğrudan uzaklaşma ifade eden *git-*, *uzaklaş-*, *öl-*, *uyu-*, *bat-* gibi fiillerin yanı sıra uzaklaştıklarının vurgulanabildiği *goş-*, *seyit-*, *uç-* gibi devinim fiillerinde de konuşma anına odaklı şimdiki zamanı açık seçik iletir:

(15) *Guşla:*   *uçuB gidä:*

kuş:ÇÖĞ   uç:B gidä:

Kuşlar uçuyor / Kuşlar uçarak gidiyor / Kuşlar gidiyor.

-(X)B gidä: işaretleyicisi, anlak olmayan, yani bir süreğe sahip olan bitiş sınırlı bütün fiillerde eylemin tedricî gelişimini, nihai sona doğru yavaş yavaş ilerlemesini iletir ve onun bu özelliği, -(X)B gäli: kılınış işaretleyicisinden ayrıldığı en önemli özelliğidir. Dolayısıyla *benzä-*, *çürü-*, *sol-*, *bozul-*, *gırar-* ‘(saçlar) kırılş-’, *ağar-*, *sarar-*, *yaşlan-* gibi bir süreğe sahip bütün bitiş sınırlı fiillerle kullanılabilir. Bu ifade tarzının standart Türkçede tam bir karşılığı olmadığı için fiil yapılarının karşılığı kafa karışıklığına sebep olabilir. Mesela Johanson’un başlangıç sınırlı şeklinde tanımladığı fiillerde bir tür ‘başlama evresi’ ifade ediyor gibidir, ama aslında o başlangıç evresinin süreğine atıf yapmakta ve sürecin konuşma anında aktif bir şekilde sürdüğünü ifade etmektedir. Aşağıdaki örneği irdeleyelim:

(16) *İşiniz*   *gücünüz*   *dedigodu.*

iş:İY.2ÇŞ   güç:İY.2ÇŞ   dedikodu

Gocuganlara   *benzäB gidä:siniz.*

kocakarı:ÇÖĞ:YÖN   *benze:B gidär:2ÇŞ*

İşiniz gücünüz dedikodu. Kocakarlara benzemeye başladınız.

Tercüme denklığı olarak verilen ‘benzemeye başladınız’ ifadesi bizi şaşırtmamalıdır. Yukarıdaki örnekteki *benzä-* temel fiili aslında başlangıç sınırlıdır, yani iki evreli bir eylemi karşılamaktadır. Hem dinamik bir süreç olarak benzeme, hem de son noktaya ulaştıktan sonra durağan bir

görünüm kazanan benzeme. Örnekte birinci evre kodlanmakta ve bu evre şimdiki zamanla doğrudan örtüşmektedir.

-(X)B *gidä*: işaretleyicisinin son işlevi tıpkı -(X)B *gäli*: işaretleyicisinde olduğu gibi taksis çerçevesindedir ama burada yine bir fark vardır: -(X)B *gidä*: eşzamanlılık iletebilir ama öncüllük-ardıllık iletemez. (17) numaralı örnek eşzamanlılık ilettiği için mümkün, ama (18) numaralı örnek öncüllük-ardıllık ilkesi çerçevesinde yanlıştır. (18)'in yorumu doğal olarak söz konusu eylemin, öngörülen bitişe doğru ilerlediği şeklindedir; eğer öncüllük-ardıllık durumu iletilmek istenseydi (19) numaralı örneğin kullanılması gerekirdi:

(17) *Traktörün tãpäsindä yaylanıB gidäriz*
 traktör:İLGİ tepe:İY.3TŞ:PRO:BUL yaylan:B gidär:1ÇŞ
 Traktörün tepesinde yaylanarak gidiyoruz.

(18)**Fidannara suleB gidärin*
 fidan:ÇOĞ:YÖN sula:B gidär:1TŞ
 Fidanları suladım ve şimdi gidiyorum.

(19) *Fidannara suleB gälirin*
 fidan:ÇOĞ:BEL sula:B gälir:1TŞ
 Fidanları sulamaya gitmişim, işimi bitirdim ve şimdi dönüyorum.

3.5. -(X)B varı: Ekleşik Şekli

Şimdiki zamanla örtüşen anlamları temin eden son kılınışsal işaretleyici *var-* yardımcı fiiliyle oluşturulan -(X)B *varı*: (< -(X)p *varır*) ekleşik yapısıdır. Bu işaretleyici de önceki ikiye çok benzer fakat kullanım alanı *git-*, *var-*, *uç-*, *seyit*, *goş-* gibi birkaç devinim fiiliyle sınırlıdır ve bitiş sınırlı olan *var-* temel fiili hariç diğerlerine “öngörülen son aşamaya doğru ilerleme” anlamı katmaz, çünkü onlar ontolojik olarak bir son aşamadan yoksundurlar. Asıl işlevi, belirtilen eylemlerin konuşma anında konuşandan veya dinleyenden uzaklaşmasını (‘oraya’ anlamında) ifade etmektir.

(20) *Ba: bellime: gidiB varz*
bağ belle:İF:YÖN git:B varı:1ÇŞ
Bağ bellemeye gidiyoruz.

Sonuç

Dilbilgisel bir kategori olan aspekt çerçevesindeki işaretleyiciler ile öncelikle sözlüğü ilgilendiren kılınış kategorisindeki belirleyici ve işaretleyicileri birbirinden ayırmak gerekir. Kılınışsal bir belirleyici artzamanlı olarak aspekt işaretleyicisine dönüşebilir. Yukarıda aspekt çerçevesinde ele alınan işaretleyicilerin hepsi oluşumları itibariyle birer kılınışsal belirleyicidirler ve $-(X)bā:ri$ eki hariç hepsi, örnekleri pek çok dünya dilinde görüldüğü gibi 'eylemin süre evresi üzerinde veya içinde bulunmayı ifade eden eğretilmelerden' meydana gelmişlerdir (Comrie 1976: 98-103; Bybee vd 1994: Chapter 5). Yani $-yor$ ekinin $-A yorır$ yapısından geliyor olması aslında bu yapının, oluşum aşamasındayken bir tür 'eylem üzerinde yürüme (yani: bulunma)'; $-(X)Bba:ri$ ekinin $-(X)p barur$ yapısından geliyor olması bu yapının, oluşum aşamasındayken bir tür 'eylem üzerinde gitme (yani: bulunma)'; $-(X)Bbatı(rı)/Xvatı(rı)$ ekinin $-(X)p yatır$ yapısından geliyor olması bu yapının, oluşum aşamasındayken bir tür 'eylem üzerinde yatma (yani: bulunma)'; $-XBotu(ru)$ ekinin $-(X)p oturur$ yapısından geliyor olması da bu yapının oluşum aşamasındayken bir tür 'eylem üzerinde oturma (yani: bulunma)' anlamını eğretilmeli olarak ima ettiğini göstermektedir. Tüm bunlarda ortak nokta 'bulunma'dır ve standart Türkçedeki yüksek odaklı şimdiki zaman ifadesinde kullanılan $-makta$ ekinin de (sonundaki $-da$ bulunma hali eki sayesinde) 'eylem üzerinde/içinde bulunma' anlamını apaçık gösterdiği dikkate alınırsa konuşma anına kilitlenmiş şimdiki zaman şekillerinin oluşumunda 'eylem üzerinde veya içinde bulunma eğretilmesinin' büyük bir rol oynadığı anlaşılır. Diğer taraftan Anadolu ve Rumeli ağzlarındaki $-ıvır/-ivir$ ve Tavas'taki $-(X)Bbā:ri$ eklerinin oluşumunda rol oynayan $ver-/ber-$ yardımcı fiilinin bir tür bulunma anlamı ima ettiğini söylemek doğru olmayacaktır. Aspekt ve kılınış işaretleyicilerinin oluşumunda rol üstlenen $yor-$, $bar-$, $yat-$, $otur-$, $dur-$, $yörü-$, $gāl-$, $git-$, $var-$ fiilleri eğretilmeli olarak 'eylem üzerinde veya içinde bulunma'yla telif edilebilir ama $ver-$ fiili bu şekilde açıklanamaz. Onun Kıpçak dillerinde olduğu gibi önce kılınışsal bir belirleyici olarak süreklilik, sonra da Anadolu sahasında bir aspekt işaretleyicisi olarak şimdiki zaman ifadesine doğru artzamanlı gelişmesi, vaktiyle Menges'in

de belirttiği gibi, bu yardımcı fiilin 'girişme evresi' ifade eden kullanımı sayesinde olabilir (1968: 151). 'Bir eylemin başlamış olduğunun açıkça belirtilmesi', mantıksal olarak 'onun hâlâ sürdüğünü' ima edeceği semantik alanlara doğru sıçraması için bir payanda görevi görebilir.

Kaynaklar

- Akar, A. (2001) "Muğla ve Yöresi Ağızlarında Şimdiki Zaman Biçimleri", *MÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2001, 1-10.
- Banguoğlu, T. (1959), *Türkçenin Grameri*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Bertinetto, P.M. ve D. Delfitto (2000), "Aspect vs Actionality: Why They Should be Kept Apart?", ed. Östen Dahl, *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Berlin, and New York: Mouton de Gruyter, 189-226.
- Bybee, J. L. ve R. Perkins ve W. Pagliuca (1994), *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*, Chicago: UChP.
- Caferoğlu, A. (1962), "Muğla Ağızı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 107-130.
- Comrie, B. (1976), *Aspect*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, Ö. (1985), *Tense and Aspect Systems*, Oxford: Basil Blackwell.
- Demir, N. (1992), "Güneybatı Anadolu Ağızlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Eki -ik gelir", *Uluslar arası Türk Dili Kongresi -1992*, Ankara: TDK Yay. 43-56.
- Demir, N. (1993), *Postverbien im Türkeitürkischen - Unter Besonderer Berücksichtigung Eines Südanatolischen dorfdialekts*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Demir, N. (2000), "Derleme Sözlüğü'nde Şimdiki Zamanla İlgili Veriler", *İlmi Araştırmalar* 10, 19-27.
- Deny, J. (1921), *Grammaire de la Langue Turque*, Dialecte Osmanlı, Paris: Ernest Leroux.
- Direnkova, N. P. (1941), *Grammatika şorskogo yazıka*, Moskva-Leningrad: Nauka.
- Grammatika Altayskogo Yazıka*, (1869), Altay misyonu üyeleri tarafından hazırlanmıştır, Kazan.
- Grammatika Hakasskogo Yazıka* (1975), Hakasskiy Nauçno-İssledovatel'skiy İnstitut Yazıka, Literaturı i İstorii tarafından hazırlanmıştır, Moskova: Nauka.
- Guzev, V. G. (1990), *Oçerki po teorii tyurkskogo slovoizmeneniya: Glagol* (na materiale staro-anatoliysko-tyurkskogo yazıka). Leningrad: İzdatelstvo LU.
- Hahn, R. F. (1991), *Spoken Uyghur*. Seattle and London: University of Washington Press.
- Johanson, L. (1998), "The History of Turkic", eds. Lars Johanson and Éva Ágnes Csató, *The Turkic Languages*, London and New York: Routledge, 81-125.
- Johanson, L. (2000), "Viewpoint Operators in European Languages", ed. Östen Dahl, *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 27-187.
- Johanson, L. (2007), "Aspectotemporal Connectivity in Turkic-Text Construction, Text Subdivision, Discourse Types and Taxis", *Connectivity in Grammar and*

- Discourse, eds. Jochen Rehbein, Christiane Hohenstein and Lukas Pietsch, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
- Kononov, A. N. (1956), *Grammatika sovremennogo turetskogo literaturnogo yazıka*. Moskva-Leningrad: Akademiya NAUK.
- Kononov, A. N. (1980), *Grammatika yazıka tyurkskix runiçeskix pamyatnikov VII – IX vv.* Leningrad: Nauka.
- Korkmaz, Z. (1994), *Güney-Batı Anadolu Ağızları; Ses Bilgisi (Fonetik+Metinler)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kormuşın, İ. V. (1984), *Sistemı vremen glagola v altayskix yazıkax*, Moskva: Nauka.
- Menges, K. H. (1947), *Qaraqalpaq Grammar*. New York: King's Crown Press.
- Menges, K. H. (1968), *The Turkic Languages and Peoples (An Introduction to Turkic Studies)*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Nasilov, D. M. (1989), *Problemy Tyurkskoy Aspektologii-Aksional'nost'*, Leningrad: Nauka.
- Smith, C. S. (1991), *The Parameter of Aspect*, Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.
- Şireliyev, M. (1962), *Azərbaycan dialektolokiyasının Esasları*, Bakı.
- Şçerbak, A. M. (1981), *Oçerki po sravnitel'noy morfologii tyurkskix yazıkov (Glagol)*, Leningrad.
- Tenişev, E. R. (1976a), *Stroy salarskogo yazıka*, Moskva: Nauka.
- Tenişev, E. R. (1976b), *Stroy sarıg-yugurskogo yazıka*, Moskva: Nauka.
- Yuldaşev, A. A. (1981), *Grammatika sovremennogo başkirskogo literaturnogo yazıka*, Moskva.
- Yunusaliyev, B. M. (1966), "Kirgizskiy yazık", *Yazıki Narodov*, SSSR, Moskva: Nauka. 482-505.
- Zakiyev, M. Z. (1997), "Tatarskiy Yazık", *Yazıki Mira (Tyurkskiye Yazıki)*, Moskva: İzdatel'stvo İNDRIK. 357-372.

Kısaltmalar:

AYR: ayrılma hali eki – BUL: bulunma hali eki – ÇOĞ: çoğul eki – ÇŞ: çoğul şahıs – EMİR: emir kipi – İF: isim-fiil eki – İLGİ: ilgi hali eki – İY: iyelik eki – OLM: olumsuzluk – PRO: pronominal n – S: soru – ŞART: şart eki – ŞİM: şimdiki zaman – YÖN: yönelme hali eki – TŞ: tekil şahıs.

